

procesе на простору целе бивше SFRJ, али како данас видимо, после неколико генерација и на одређене процесе унутар земља у које су одлазили на привремени рад. Након ове монографије "stranci nisu više stranci", што сматрам и више него довољним разлогом да стручној, али и широј јавности топло препоручим да прочита ову књигу.

Emilija Mijić

Промене друштвеног положаја жене у току двадесетог века – Момчило Исић, Вера Гудац Додић, Жена је темељ куће : жена и породица у Србији током двадесетог века, Институт за новију историју Србије, Београд, 2011, 223 стр.

Монографија представља коауторско дело Момчила Исића и Vere Гудац Додић. О књизи у Предговору (5-7) аутори кажу: "*Друштвена свест, односно поједини њени облици као што су идеологија, право, политика итд. рефлектовали су се на положај жене, родне односе и породицу у Србији у другој половини двадесетог века. Развојни процеси и силовита али недовршена социјалистичка модернизација друштва, утицали су на облике, функционисање и развој ове примарне друштвене групе и место жене у њој.*"

У издању Института за новију историју Србије, у оквиру библиотеке студије и монографије, појавила се 2011. године књига која припада групи женских студија. Луксузан повез, одлично идејно-ликовно решење на корицама и табеларна статистика су на први поглед најефектнији детаљи који, сигурно, одмах привуку пажњу. Леп стил писања, праћен описним казивањем, читаоцу држи пажњу у току читања свих 223 страница. Извод из рецензије,

исписан на корици књиге, сведочи да је пред читалачком публиком историјско–социолошка студија у којој нам аутори пружају разуђену слику улоге и положаја жене у друштву и култури током XX века. Опремљена Закључком на српском и енглеском језику као и библиографским референцама – списком Извора и Литературе на основу којих се може закључити да су аутори уложили доста труда, енергије и рада на проналажењу објављених и необјављених извора, штампе, на припреми, писању и објављивању монографије.

Књига се најсажетије може представити као студија у којој се проблематизује питање жене на селу у Србији током XX века. Монографију чине две заокружене целине (испуњене мањим подтемама у којима се дати проблем конкретизује): једна припада првој, а друга другој половини 20. века и свака представља истраживачки резултат једног од аутора. Своје истраживање аутори су базирали на богатој изворној грађи. За писање монографије користили су фондове Архива Србије и Југославије, Историјског архива као и Хрватског државног архива. Разноврсност и богатство историјских извора и литературе омогућили су Момчилу Исићу и Vери Гудац Додић да спојем традиционализма и модернизма изврше реконструкције друштвеног положаја жене током 20. века.

Сељанка у породици у првој половини двадесетог века (10-92) представља први део монографије и истраживачки рад Момчила Исића, организован у неколико подтема (Распадање задружних домаћинстава, Сељанка је темељ куће, Сељанка у браку). Примењујући прегледан систем излагања аутор нас упознаје са начином живота жене у два облика породице, задружном у нестајању и инокосном у настајању, на селу у Србији током прве половине двадесетог века.

Поред тога, аутор наглашава да је и у једној и у другој породици жена имала значајну улогу у пољопривреди, али и бројне дужности које је самостално обављала и које су притом биле веома значајне за опстанак целе заједнице – "Само у њеној надлежности су скоро читаве гране у пољопривреди и домаћем газдинству у које она уноси своје биће, свој рад...". За своје време често непросвећена, несхваћена и неписмена била је подређена репродуктивној улози као и низу других дужности (подизању деце, одржавању хигијене у кући, спремању хране, израђивању одеће и рубља, неговању старих и болесних, бавећи се притом и пијачном трговином), које је доследно спроводила. Дакле, српска сељанка је била највећи темељ једне породице. Проводећи често цео свој живот само у једном селу, ако се у њему родила и удала, углавном без и "мрвице сатисфакције" за њен рад и резултате рада, без икаквог признања, она је, једино могла да се јада "на своју црну судбину."

Патријархална задруга омогућила је жени да се више посвети домаћинству и породици, јер је мање времена проводила на њиви и у пољу, претежно обављајући лакше послове. "Невеста је прва устајала, а последња је одлазила у кревет... У новом дому она је морала да буде понизна скоро свакоме." Међутим, распадањем сеоских породичних задруга њен положај се променио тј. погоршао због повећања обавеза на њиви уз задржавање послова из породичне надлежности. Такође треба имати у виду да је деобом задруге жена била орјентисана ка васпитању и подизању деце и тиме у потпуности могла да оствари себе и на пољу материнства, њена улога је уобличена и она постаје господар појединих послова у новим условима.

Трансформисањем сеоске породице нестајала је и ропска потчињеност се-

љанке мужу, иако је он и даље остао њен господар, старешина, надређени животни партнер – сапутник. Тешко је жена излазила из његове сенке, тешко се ослобађала његове доминације, али је увек она, не он, била темељ куће! "Она нема готово никад прилике ни могућности, да се отме суморном видику, да му, макар за тренутак, обрне леђа..." Међутим, судбина као да је хтела да Србија на почетку двадесетог века буде увучена у море ратова који ће за жену бити добра прилика за показивање да је достојна замена мужу на свим друштвеним пољима живота у време дуготрајног ратовања Србије. Преузимајући огроман терет на своја плећа, незаштићена, остављена на милост и немилост непријатељу, изложена оскудици и невољама, пуна бриге и бола за својим мушкарцима на бојишту, борила се сељанка с пожртвованошћу достојном дивљења. Показала се способном да сама организује и води своју економију. Постала је радник организатор, али и остала удовица. Наиме, након завршетка Првог светског рата, села су постала типично женска. У најповољнијем положају биле су оне удовице које су остајале саме, јер су се после извесног времена преудавале или враћале својим родитељима. Тежи положај је био код удовица са децом, јер су постојале једине старешине и једини господари у кући, али и једина радна снага. У таквим околностима, приликом деобе, добијала је део од имовине на који би њен муж и отац деце имао право. И као што сам аутор констатује: "Осуђена да живи сама, удовица је била обележена" и у читавом селу, па и шире. Њој се, с једне стране "забрањује" да буде жена, а, с друге заборавља да она у вођењу домаћинства замењује мужа – мушкарца, који има сва права."

Други део *Жена и трансформација породице у другој половини двадесетог*

века (95-196) представља резултат истраживачког рада др Вере Гудац Додић, уобличен у неколико подтема (Жена и преображај породице, Брак и развод, Једнородитељске породице, Рад у породичном домаћинству, Насиље у браку и породици). Послератни период доноси извесне промене у мушко-женском односу. Тако је потчињеност жене мужу губила снагу. У току друге половине двадесетог века брак је остао најприхватљивија форма заједничког живота. Србија као социјалистичка држава успела је да се модернизује, што се манифестовало и на положај жене у породици и на пословном пољу чиме је жена финансијски постала самостална. Жена социјалистичког система бива подложна либерализацији развода, могућности контроле рађања, али и поред тога жена у социјалистичкој епохи обавља већину кућних послова, брине о деци и иде на посао. Међутим, инфериорност жене задржала се у периоду социјализма, посебно на пољу политике.

Статистички подаци говоре да је брак и даље био законом призната заједница партнера за заснивање породице. Развод је временом потпуно либерализован. У послератном периоду деца су после развода најчешће додељивана мајци, што представља разлику у поређењу са периодом пре Другог светског рата. Избегавање плаћања алиментације била је честа појава. Статистика показује да је број разведених бракова у Србији у односу на број закључених осцилирао. Деведесетих година двадесетог века било је све мање развода, разлог треба потражити у кризи, егзистенцијалној несигурности као и сиромаштву. Највише је било развода у породицама без деце. Једнородитељска породица је термин рођен у периоду после Другог светског рата који је подразумевао породицу у којој имамо једног родитеља

и дете. Социјалистичка држава постаје пуна законских регулатива у домену положаја деце рођене у браку и ван њега, односа родитеља и деце као и поступака за утврђивање очинства.

Основна карактеристика социјализма огледала се у све већем ангажовању жене на послу и у домаћинству. Иницијативом државе, временом, долази до формирања бројних институција које су жени олакшале живот и дале могућност веће посвећености професионалном животу. У ту сврху формиран су раднички ресторани, школске кухиње, обданишта, јаслице, игралишта, и покренута је производња бројних машина, што је условило практичније организовање жене у социјализму. Питање које је посебно побудило пажњу у двадесетом веку је породично насиље, чије су жртве жене и деца и које представља наслеђе далеке прошлости. Дакле, корене поменутог проблема треба тражити у традиционалном понашању мужа, одобравање физичке казне за непослушност према жени и деци.

Модификација жене у току ратних прилика била је јако видљива и значајна за признавање важности улоге жене у функционисању друштва. Све већим ангажманом, жена постаје друштвено хиперактивна, а запослењем сама себи и ослонац и подршка и потпора на пољу финансија, а тиме и пуна самопоуздања које јој је омогућило да се кроз све деценије двадесетог века бори за своја права и бољи положај. Ретроспектива прошлог века и улога жене у деценијама за нама добар су показатељ да је жена пролазила кроз многобројна искушења и у свим животним приликама успевала да се одржи и издржи захтеве природе, породице, друштва и државе у чему је њена највећа величина.

Милена Жикић